

Anton Cosma - prozator (I)

Dr. ELA COSMA
Institutul de Istorie „George Barițiu”
Cluj-Napoca

Abstract

Anton Cosma - Prose Writer (I)

Although during his whole life Anton Cosma (1940-1991) published only books of literary critics, dedicated especially to the Romanian postwar novel, his manuscripts preserve an impressive original literature belonging to various genres. Out of this lost treasure, a new volume of **Anton Cosma, II - Prose** is ready to be printed.

Ela Cosma's presentation of **Anton Cosma - Playwright** (in *Libraria*, VIII, 2009, p. 227-234) and the publication of **Anton Cosma, I - Teatru** (Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, 516 p.), both disclosing an unexpected and gifted dramatist, are followed now by the revelation of the unknown writer hidden beyond the glasses of the much better known literary critic.

The present article features Anton Cosma's fantastic fiction. United under the title **Povestiri din lumi paralele** (*Recitals from Parallel Worlds*), 8 stories gliding from classical fantastic to SF are depicted here: **Masa cu nouă popi** (*The Table with Nine Popes*), **Mă cheamă, de exemplu, Sebastian** (*My Name Is, for Instance, Sebastian*), **Papagalul negru** (*The Black Parrot*), **Ciudata aventură a profesorului** (*The Strange Adventure of the Professor*), **Bomboane și sirop** (*Lollipops and Syrup*), **Poveste în lumi simultane** (*Story in Simultaneous Worlds*), **Tovarășul din Andromeda** (*The Comrade from Andromeda*) and **Pygmalion**.

Anton Cosma's stories offer a breakthrough to fantastic, which is nothing else, as the writer puts it, than „another face of the commonplace. In other words, trivial, extraordinary, fantastic, festive, insignificant deliver just images, hypostases or isotopes of reality.”

Keywords: *Anton Cosma, manuscript, prose, prose writer, literature, fantastic fiction, story.*

„Fantasticul e printre noi, e diseminat în substanța și formele realității. Fantasticul e o altă față a obișnuitului. Altfel spus, banalul, extraordinarul, fantasticul, sărbătorescul, derizoriul sînt toate doar fețe, ipostaze sau izotopi ai realității.

Realul e în același timp banal, extraordinar, fantastic, sărbătoresc, derizoriu și încă multe altele. Depinde de fiecare om să vadă și să trăiască aceste registre ale realului, să învețe să le vadă și să le trăiască. Și oare ce e a trăi complet, total sau omnilateral viața, decît a trăi realul în toate aceste registre ale lui?”

(Anton Cosma)

În anuarul on-line al Bibliotecii Județene Mureș, *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, Târgu-Mureș, volumul VIII din 2009, p. 227-234, am publicat un articol în care îl evocam pe **Anton Cosma - dramaturg**. Anunțam, aici, pregătirea pentru editare a unui volum, care între timp a apărut: **Anton Cosma, I - Teatru**, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, 516 p. Volumul, bazat pe manuscrise nepublicate în timpul vieții, îl înfățișează pe Anton Cosma în calitate de scriitor de comedii și cronicar de teatru. Prefața volumului, intitulată **Omul din stele sau cheița de aur la comediile lui Anton Cosma**, grupează o biografie subiectivă a Tatălui meu (**Om de lut**, p. 7-9), o avanpremieră personalizată a literaturii originale „de sertar” a lui Anton Cosma (**Om din stele**, p. 9-10), o viziune proprie asupra unicei specii a genului dramatic cultivate de autor (**Cheița de aur la comediile lui Anton Cosma**, p. 10-33) și o prezentare (**Anton Cosma, critic și cronicar de teatru**, p. 34-42).

Atât în articolul meu din *Libraria*, cât și în prefața volumului de **Teatru** al lui Anton Cosma, amenințam cu o recidivă, prin intenția mea de a aduce la tipar „*dacă sorții vor fi favorabili, și alte volume de proză scurtă, roman, eseuri, literatură pentru copii...*”

Iată că se apropie momentul unei noi escapade în lumea pierdută a literaturii de producție proprie aparținând Tatălui meu. Un volum proaspăt, **Anton Cosma, II - Proză**, așteaptă finalizarea și publicarea sa, în cadrul unei serii pe care am deschis-o cu acordul binevoitor și cu sprijinul total al editorului Valentin Orga de la Editura Argonaut. Din acest volum II, extrag câteva impresii, gânduri, idei, iscate de lectura povestirilor fantastice ce vor intra în alcătuirea sa.

*

Povestiri din lumi paralele

Povestirile din lumi paralele au fost elaborate ante 1984. Conform unei precizări de pe coperta manuscrisului dactilografiat, la 7 noiembrie 1984, o semnătură indescifrabilă nota următoarele pe volumul cu 7 povestiri aflat la editura (?) din București: „*Tov. Al. Papadopol, rog înregistrarea apoi la tov. L. Hanu pt. lectură reformativă.*” Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat; cartea n-a apărut; manuscrisul a fost înapoiat în circumstanțe necunoscute. Am regăsit, însă, volumul în maldărul de volume în manuscris ale Tatei. În ianuarie 2006, Eugenia Paraschiv a cules pe computer textul cu cele 173 pagini dactilografiate

ale volumului. Cele 7 povestiri, în ordinea lor stabilită de Tata, sunt: 1. *Masa cu nouă popi*; 2. *Mă cheamă, de exemplu, Sebastian*; 3. *Papagalul negru*; 4. *Ciudata aventură a profesorului*; 5. *Bomboane și sirop*; 6. *Poveste în lumi simultane*; 7. *Tovarășul din Andromeda*.

Am mai descoperit separat, într-un singur exemplar dactilografiat doi (la indigo) de 4 pagini și jumătate, povestirea *Pygmalion*, pe care am cules-o pe computer și am adăugat-o celorlalte 7.

La editarea volumului destinat curând tiparului, am păstrat neatinsse particularitățile de ortografie și punctuație preferate de autor: vechea ortografie, cu „î,” virgule puține ce marchează mai degrabă propoziții intercalate în cadrul unor fraze lungi, mulțimea punctelor de suspensie, abundența semnelor de exclamare și de întrebare ce trădează oralitatea pregnantă a textului. În același timp, am schimbat *Cuprinsul*, căutând să sugerez glisarea povestirilor, prin conținutul lor, dinspre fantasticul ce oglindește anii '70 și zilele noastre spre anticiparea mileniului 3.

Chiar dacă, așa cum am arătat în *Omul de lut*, viața lui Anton Cosma a fost faptic puțin aventuroasă, trăirile sale se oglesc fidel în proza sa. De aceea, trebuie să notez, neapărat, printr-o prismă biografică și subiectivă:

1. *Masa cu nouă popi* descrie o experiență trăită de Tata, din vremea profesoratului la Dumbrăveni, „*orașelul din podișul transilvan*,” în contextul unui bacalaureat de iunie 1973 sau 1974, așa cum reiese chiar din text. În epilog se menționează însă un incident similar din iarna lui 1969. Povestirea însăși a fost scrisă, totuși, după 1982, căci face referirea la orașul Târgu-Mureș și la locuința noastră de acolo. Familia există, dar nu e prezentă („*familia mea era plecată în vacanță, în satul soției*,” adică la Crizbav, în județul Brașov).

Incursiunea în necunoscut are loc sub forma unei expediții pentru a participa la o ședință de spiritism. Locul de plecare: Dumbrăveni. („*Orașelul se află adunat pe o câmpie mică și dreaptă ca tava, înconjurat de dealuri verzi, cele mai multe împădurite*.”) Itinerariul: pe la răscrucea „Trei drumuri.” Destinația: un sat cu S.M.A. (stație de mecanizări auto), respectiv comuna V.; de ce nu-mi iese din minte Zagărul? Sau poate Vișoara? În ambele se ajunge trecând pe la „Trei drumuri,” așa cum îmi confirmă Oana Gligan-Șandru din Dumbrăveni.

2. *Mă cheamă, de exemplu, Sebastian* vorbește despre un fel de ucenic-vrăjitor, venit din altă lume, pentru a gusta fericirea copilăriei. Sebastian provoacă deruta tagmei adulților, reprezentată de domnul Corduneanu, care locuiește la bloc, având deosebită predilecție pentru a-și griji florile din balconul etajului doi. Trimiterea se face limpede, din nou, la Dumbrăveni, și la locuința noastră „*cea nouă*” de la bloc, unde ne-am mutat cam prin 1978.

Domnul Corduneanu, alter-ego al autorului, apare în povestire în ipostază de tată a doi băieți, unul în clasa a doua, altul într-a patra. Aceste informații, legate de frații mei, ar plasa acțiunea povestirii în anii 1980-1981. Jocul copiilor „*jos, la bloc*” trimite la același timp și loc. Masa de prânz, cu 3 feluri, este „*ca la Mama acasă*,” dar „*principiile alimentației sănătoase*” nu sunt ale domnului Corduneanu, ci ale doamnei... Corduneanu. Așa arătau festinele noastre la o zi de naștere.

În orice caz, florile de pe balcon erau îngrijite de Mama, iar nu de Tata (care pare a fi fost, în schimb, un observator atent), și nu în apartamentul de la Dumbrăveni, ci în cel de la Târgu-Mureș. Povestirea, deci, a fost pusă pe hârtie post 1982.

3. Papagalul negru, cu o povestire în ramă și doi naratori - un profesor și o făptură cu două identități, când om, când papagal -, își plasează acțiunea, de asemenea, în „*orașelul D.*” (Dumbrăveni). Este descris minuțios drumul ce duce din centru spre gară, spre șoseaua națională (azi magistrala Oradea-București, ce leagă Mediaș de Sighișoara), care curge paralel cu linia ferată, de-a lungul Târnavei Mari. Pe actuala stradă 1 Decembrie (fosta 23 August), din partea sudică a orașelului - corect, plasez foarte bine în amintire locurile virane, lângă care s-ar fi aflat casa la roșu cu un etaj a bătrânului excentric (nu-mi amintesc de vreo astfel de casă!).

Dar cine e prototipul lui Dimacek? Se spune că venise în orașel după război și că locuia aici de zeci de ani. Deconspirarea misterului ce înconjoară personajul nu poate veni decât din partea lui Dimacek însuși, iar cu cuvintele lui Anton Cosma: „*Cum în toate povestirile de acest fel, personajul ciudat și enigmatic nu poate fi determinat prin nici o strategie, oricât de subtilă, să se divulge atâta timp cât n-o dorește el însuși, am așteptat liniștit momentul revelației misterului. Eram perfect conștient că ar fi fost zadarnic să fac pe detectivul pentru a-i smulge taina și că, dimpotrivă, prefăcându-mă că nu-i dau importanță, bătrînul va veni, mai curînd sau mai tîrziu, el la mine și-mi va destăinui totul. La urma urmei, îmi ziceam, dacă acest moment nu va veni niciodată, și această situație va trebui acceptată ca una normală, căci există o dialectică a misterelelor din lumea noastră: în fiecare clipă, unele mistere dispar, explicîndu-se, altele se păstrează și altele dispar din ceea ce pînă atunci părea întru totul limpede. Spre norocul meu, cazul bătrînului aparține primei categorii, cea a misterelelor care se dezleagă.*”

Intriga povestirii este dată de recensămîntul „*tuturor animalelor domestice din țară*.” Numărătoarea găinilor, care apare și în piesa de teatru **Minunea din Loboda** (cu variante), executată acolo de profesoara Nuți - are, probabil, la bază o experiență reală, în care a fost implicată dascălimea socialistă, respectiv Tata, experiență care l-a impresionat. Ceva de genul: „*țara are nevoie de tine*,

tovarășe profesor, pentru a-i număra găinile.” Aici narațiunea este scrisă la persoana I de un narator-dascăl.

Fantasticul-clasic, cheia de boltă a povestirii, trimite nemijlocit la Edgar Allan Poe și nu mai puțin la **Omul invizibil** al lui H. G. Wells. Dimacek, un alchimist al materiei și luminii, se întruchipează succesiv în papagal și om, aidoma unei pilde Zen, cu siguranță străină de Tata: „*Un om a visat că este fluture. Se făcea că zboară și apoi adoarme. La trezire n-a mai știut dacă e un om care visează că e fluture sau un fluture care visează că e om.*”

Cititorul rămâne cu misterul neelucidat: care e lumea reală, cea a lui Dimacek sau cea a lui Parrot (nume codat = „papagal”, lb. fr.); cine e personajul real: Papagalul Negru sau Dimacek?

Real este „*Avertismentul Marelui Gangster*” la macroscară umană și cosmică: „*Niciodată o ființă omenească n-a tras pe sfoară omenirea în halul în care o fac eu acum! E primul jaf astral, primul jaf la scara sistemului solar, căruia îi vor cădea pradă locuitorii micii planete Terra.*”

4. Ciudata aventură a profesorului pornește de la o idee comună unor basme, dar și povești fantastice precum **Alice în Țara Minunilor** de Lewis Carroll sau **Călătoriile lui Gulliver** de Jonathan Swift, tratând simptomele și trăirile personajului principal care suferă o bruscă micșorare a dimensiunilor sale.

Povestirea dobândește un caracter autobiografic, prin descrierea activității profesorului la clasă și a relațiilor cu elevii și cu ceilalți colegi dascăli. În clasă pătrunde „*mirosul de cîneșă de la topitoria din apropiere*” - ca la Dumbrăveni, iar profesorul? „*După aceea se ridică iar [de la catedră] și porni într-una din acele extrem de rare plimbări ale sale printre șirurile de bănci.*” Această observație autobiografică îmi relevă o latură necunoscută a Tatălui meu. Mai mult decât atât, l-am moștenit în acest comportament indezirabil. În scurta mea carieră didactică, directorul școlii aflat la ora mea în inspecție mi-a reproșat exact același lucru: că nu mă plimb printre bănci...

Cu umor negru, prozatorul surprinde boala profesorului, „*o afecțiune fantastică, aș spune, dacă fantasticul ar exista,*” respectiv tensiunea oscilantă și gradată ce însoțește pierderea în înălțime a profesorului asociată cu un iz politic tot mai pronunțat:

„- *Dar vino-ți în fire, omule, strigă directorul. Păstrează-ți demnitatea, ești doar un cadru didactic! Nu-ți dai seama că o asemenea atitudine...?! [...]*

- *Dar vorbește, scumpe colega, insistă directorul. Dacă e o glumă, îți cer să încetezi cu ea! Ce se întâmplă cu dumneata?*

- *Nu știu, îngăimă în cele din urmă profesorul, cu o voce îngroșată. Mă micșorez!... Ajutați-mă!...*

- *Extraordinar! zăise profesorul de literatură.*
 - *Bineînțeles că te vom ajuta, scumpe coleg! se ridică înimoasă profesoara de muzică.*
Tovarășe director, trebuie să facem ceva! Trebuie luate măsuri!
Directorul era agitat ca niciodată.
 - *Scumpe colega! Nu uita că ești în școală, te pot vedea elevii! Ce exemplu le dai dumneata! Mobilizează-te, nu te lăsa doborât! [...]*
Directorul era fiert, emoționat, speriat, tremura, nu-și găsea locul.
 - *Tovarăși!... Nu-l putem lăsa astfel! Avem o răspundere! E un membru al colectivului nostru!..”*

Directorul este caracterizat printr-o voce impresionantă, ce devine o pecete sau marcă a funcției. Se poate face o paralelă cu **Detectivul particular**, unde există „*cuvinte puternice*,” aici sunt puternice inflexiunile vocii ce reprezintă autoritatea.

5. Bomboane și sirop aduce pe tapet o chestiune permanent actuală: criza învățământului; veșnicia temei face ca autorul s-o poată plasa, liniștit, în mileniul III.

„*Omenirea a intrat de câteva secole în mileniul al treilea și, după cum se știe, criza învățământului continuă. Nu s-a reușit, în ciuda numeroaselor și incontestabilelor progrese, să se lichideze decalajul dintre ritmul dezvoltării culturii și științei și cel al învățământului, între cantitatea de informație pe care știința o poate câștiga și aceea pe care pedagogia o poate transmite noilor generații.*”

Așadar, „*Pentru a face față ritmului vijelios de avansare al științei și pentru a asigura transmiterea cu cât mai puține pierderi a cantității de informație deținute la un moment dat de omenire către generația tânără, este nevoie de o transformare a întregului sistem de învățământ actual, mai precis, a înseși principiilor lui fundamentale. Trebuie mers la rădăcina lucrurilor, și anume, la însăși calea de introducere a informațiilor în creier. Până azi, calea de care s-a cramponat omenirea a fost aceea pe care o cunoșteam cu toții, căci toți ne-am format cu ajutorul ei - calea bătrânească, a pedagogiei.*”

Ne regăsim în cele de mai jos? „*De prin veacul XX încoace, după cum știți, învățământul se bazează tot mai mult pe memorie, și tot mai puțin pe înțelegere, or, necesar ar fi ca pe măsură ce creșterea informației solicită mai mult memoria, rolul înțelegerii și al puterii de raționare să crească și el. Nu se întâmplă astfel pentru că timpul fizic nu ajunge pentru exercițiile de dezvoltare a gândirii tinerilor. Tot mai mult timp, o parte tot mai mare din viață, individul trebuie s-o dedice educației sale, efortului de a ajunge la nivelul epocii sale. În zilele noastre, se știe, omul își încheie studiile în diferite tipuri de școli la patruzeci de ani, ceea ce este deja destul de mult. Totul, așadar, trebuie schimbat din temelie pentru că astfel lucrurile nu mai pot continua.*”

Imposibilitatea rezolvării situației altminteri duce la inventarea „*soluției chimice*,” prin care învățătura și cunoștințele elevilor sunt implementate cu ajutorul de „*bomboane și sirop*.” Adică: „*De ce n-am încerca să introducem în organism direct stimulii chimici respectivi, care să acționeze nemijlocit asupra sinapselor, orientându-le în sensul dorit se noi? Cu alte cuvinte, de ce nu s-ar muta educația din domeniul pedagogiei îmbătrânite în acela al meru tinerelor științe fizico-chimice?*”

De-abia urmările „*soluției chimice*” sunt tragice, iar emergența înfricoșătoare a unor altfel de generații implică consecințe neprevăzute. Aidoma ***Tovarășului din Andromeda***, povestirea aduce în prim plan tot pe omul de tip nou, dar pe omul viitorului - sub aspectul educației, al unei „*revoluții a pedagogiei*.”

6. Poveste în lumi simultane, ca și povestirea anterioară, ca și cea următoare, este sută la sută SF. Acțiunea ei se desfășoară, în paralel, în două momente temporale distincte: anul 2000 și anul 3000. Pentru a sugera diferența nu numai temporală, ci și calitativă, scriitorul folosește pentru vremurile noastre timpul imperfect și pentru cele viitoare... prezentul.

De altfel, în narațiunile lui Anton Cosma, timpul preferat al povestirii e îndeobște imperfectul. Aici, alternanța timpurilor „simultane” sugerează mutarea acțiunii, cu aceleași personaje, în mileniul contemporan scriitorului și în cel al viitorului. O temă shakespeariană, cu niște Romeo, Julieta și... Iago transplantată anticipativ în pielea personajelor Plus, Flor și a „*diabolicului unchi al lui Plus*,” cu toții aflați sub umbrela atotcuprinzătoare a „*Serviciului de Supraveghere a Oamenilor Artificiali (SSOA)*...”

Structural și personal - nu-mi place povestirea; resping sentimentul de anxietate pe care îl provoacă: prin imaginarea „*androizilor*,” niște oameni sintetici, artificiali, creați în laborator; prin raportarea la un timp comprimat, un timp tot mai „*nerăbdător*,” printr-un control tot mai mare asupra esenței non-raționale a sufletului omenesc, pentru a micșora „*imprevizibilitatea*,” „*inconsecvențele*” și „*discontinuitățile*” oamenilor „*naturali*.” Din păcate, la distanță de un deceniu de la debutul mileniului III, la două decenii de la moartea Tatei și, poate, la trei decenii de la redactarea povestirii, am devenit deja contemporani cu fenomenul de „*androidizare*”...

7. Tovarășul din Andromeda pare a fi unul din subiectele preferate ale scriitorului, întrucât a rodat ideea prin mai multe genuri și specii literare. Povestirea a fost scrisă după ce Tata a început să lucreze la ***Vatra*** (în text revista se numește ***Viața***), având „*noua slujbă, de redactor la rev. Viața, și m-am mutat în orașul unde-și are sediul această revistă?*” (an 1981-1982).

De asemenea, această povestire cu tentă politică a fost pusă pe hârtie după redactarea comediei cu același nume. Ca dovadă stau preluările de fragmente din piesa de teatru, cu intercalări aparținând genului epic în varii

moduri de expunere (reportaj, confesiune, narațiune, descriere). Un fel de intertextualism, căci Tata nu delimitează foarte clar contribuția personajelor la dezvoltarea acțiunii, respectiv nu marchează limpede trecerea de la confesiunea unui personaj la dialogul dramatic, apoi la mărturia altui personaj, lăsându-l pe cititor să se descurce singur, să descifreze un mister sporit prin această metodă.

Totuși povestirea nu este încheiată, firul epic este frânt - aceasta judecând după comedie, a cărei acțiune continuă până la finalul, pentru care fac trimitere la Anton Cosma, *I - Teatru*, comedia *Tovarășul din Andromeda*, p. 90-113.

8. Pygmalion este o proză scurtă SF, de altă factură, ritm și suflu față de cele prezentate până acum. Este confesiunea unui tânăr dintr-un viitor neprecizat, care își pierde iubita într-un accident, asistă la ultimele ei clipe de viață în spitalul submarin și, încălcând ultima dorință expresă a Andiei, prelevă ilicit părțile pentru „cloning” din ființa dragă. Dramatismul evocării are un *crescendo* susținut de mijloace artistice și stilistice neașteptate, în speță de un caleidoscop de repetiții și reiterări, care imprimă textului culoarea și „muzica sferelor.”

Textul acesta - cel mai liric dintre povestirile lui Anton Cosma - aruncă în joc o temă fatală, cea a morții, în raport cu tentația demiurgică a omului de a i se sustrage prin creație sau prin recreare. Însă eroul nostru, raportat la scara viitorului, răstoarnă mitul antic prin dimensiunea etică, tocmai cea care-l distinge și singularizează între ceilalți Pygmalioni ai lumii și literaturii.

*

Fantasticul sub toate formele lui este prezent în acest ciclu ce alătură 8 povestiri. Unele din ele nu sunt spectaculoase, îmbrăcând veșmintele ușor uzate și ornamentele bătrânilor prozatori ardeleni, ale „bunilor povestitori” (cum îi numește Anton Cosma în *Papagalul negru*), cultivând o narațiune tradiționalistă, realistă și un stil intenționat cenușiu, fad, aproape șters. Sub aceste aparențe înșelătoare germinează nu un epic fulminant - iată o nouă capcană! -, ci o metarealitate, ușor alarmantă, ce transgresează verdictele noastre facile, ca și prejudecățile noastre comode despre lumea trăită și cunoscută.

Ca și în dramaturgia lui Anton Cosma, nu soluția interesează, nici rezolvarea situației fantastice. Ba parcă dimpotrivă: autorul preferă suspansul final și finalul deschis, tocmai pentru ca meditația să poată continua și dincolo de filele cărții.

Spre deosebire de comediile al căror caracter și mesaj politic este prevalent, fiind asezonate de scriitor cu mult umor, dominanta fantastică și anticipativă a povestirilor se consumă într-o tonalitate gravă, cel mai adesea, făcând apel la etică, altminteri „ieșirea” din lumea de aici și de acum va duce la un viitor închis.

Încă un cuvânt particular despre *idealul feminin* din povestirile lui Anton Cosma: acesta are chipul și asemănarea Anei Cosma. Doamna Corduneanu, din ***Mă cheamă, de exemplu, Sebastian***, apare în ipostaza de mamă perfectă, atentă și discretă, devotată copiilor, „*una din acele femei care considerau în soț un reazem.*” ***Povestea în lumi simultane*** conturează imaginea lui Flor, o tânără femeie întruchipând eternul feminin, romantică, meditativă, sensibilă și iubitoare mai presus de orice rațiune, calcul sau piedică. Un indirect elogiu adus Mamei de către Tata, ce valorează mai mult decât o profesiune de credință. Ca în ***Pygmalion***, unirea le străbate până și viața după viață.

Povestirile lui Anton Cosma oferă, mai degrabă, doar o breșă spre fantastic, un aperitiv sau un antreu, o deschidere de apetit pentru cititorul înfometat de ceea ce există dincolo de realitatea științifico-matematică, punând în discuție însăși esența noastră omenească-preaomenească.